

POVIJESNI »MODEL« ISTRE MLETAČKOGA DOBA (XVI—XVIII. st.) I »NOVA HISTORIJA«

Miroslav Bertoša

1.

Godine 1875. historičar-autodidakt, Istranin Carlo De Franceschi, koji je upravo radio na prikazu sinteze povijesti Istre,¹ izrekao je svoj *credo* o prošlosti kraja kojim se bavio i koji ga je obuzimao do opsesije: »Istra je osebujan kraj koji teško mogu razumjeti oni koji ga nisu podrobno proučavali u svakom njegovom dijelu« (*L'Istria è un paese sui generis, difficilissimo a comprendersi da chi non lo studi minutamente in ogni sua parte*).²

Bila je to lucidna opservacija čovjeka koji je gajio veliku ljubav prema svojem istarskom zavičaju. No, nažalost, ni Carlo De Franceschi, čovjek *Ottocenta*, ni njegovi nasljednici i nastavljači nisu mnogo pridonijeli da se ta lucidna misao prihvati kao ključ za istraživanje ovog područja. Bilo talijanska bilo hrvatska/jugoslavenska historiografija i publicistika prikazivale su Istru simplificirano i gotovo jednodimenzionalno, zadržavajući se ponajviše na nacionalnim momentima, pretvarajući historijsku znanost u svojevrsnu *ancillu politicae*.³

Stanje se popravilo tek posljednjih dvadesetak godina, ali sve do danas nije osmišljena prikladna metodologija, uporabljiva »paradigma« za istraživanje i sintetiziranje povijesti Istre.

2.

Sumarna i, donekle, shematizirana zapažanja u ovome saopćenju nisu drugo doli nesustavna i nepretenciozna razmišljanja o osebujućem istarskom svijetu u malom i potrebi da se pronađe prikladni metodološki postupak

¹ Carlo De Franceschi, *L'Istria — note storiche*, Poreč 1879.

² Lettere di Carlo De Franceschi a Giovanni Kobler, Fiume — Rivista semestrale della Società di studi fiumani VI, 1—2, Rijeka 1928, 160 (Pismo upućeno iz Poreča 10. studenoga 1876).

³ Detaljnije o tome usp. Miroslav Bertoša, *Prolegomena za sintezu*. U: Istarsko vrijeme prošlo, Pula 1978, 9—29; isti, *Instrumentaliziranje prošlosti: historiografija između politike i nacionalne afirmacije*. U: *Etos i etnos zavičaja*, Pula-Rijeka 1985, 29—150 (tu je navedena opsežna literatura).

za istraživanje njezine prošlosti, nisu drugo doli prilog za buduću diskusiju. Ne želim, dakle, davati nikakva gotova rješenja, već postavljati pitanja; čak su i afirmativne tvrdnje zapravo upitnici.

Ipak, neka bude dopušteno da već na početku, na temelju spoznaja akumuliranih u tijeku dvadesetogodišnjeg radnog iskustva s istarskim arhivskim vrelima, istaknem tezu: Istra može postati — ona jest! — velika tema »nove historije«. Uvjeran sam da bi ta historijska metoda, koja prodi u dubinu povijesti, mogla osvijetliti dosad zapostavljene, pa i nezapažene, segmente u heterogenim slojevima zbilje prošlosti.⁴ Možda je potrebno upozoriti na neke odrednice istarske stvarnosti kako bi se uočile njezine središnje razvojne crte i mogućnosti tumačenja problematike. »Nova historija« — od vremenâ Luciena Febvrea i Marca Blocha do današnjih »usitnjavanja« u tzv. »novoj novoj historiji«⁵ — nesumnjivo je ne samo najsažajnija i najbogatija već i najfascinantnija paradigma za pristup multidimenzionalnoj historiji, u kojoj svaki sloj interpretacije zahtijeva posebnu metodu, posebni znanstveni »žargon«, poseban ritam iznošenja činjenica. »Traumatska zbivanja« u prošlosti Istre često su vrlo dobro dokumentirana u vrelima: ona imaju svoju dramatičnost, svoju društvenu funkciju, svoj simbolični oblik, svoj *socijabilitet*⁶... Historičar koji posjeduje znanstveni senzibilitet u ovakvom će pristupu prošlosti pronaći ne samo kreativnu inspiraciju već i izraziti dinamičnu tenziju koja se provlači naoko »quasi-imbilnim«⁷ istarskim društvom XVI—XVIII. stoljeća.

⁴ Usp. Mirjana Gross, *Historijska znanost: razvoj, oblik, smjerovi*, Zagreb 1976¹, 1980².

⁵ Usp. Une leçon d'histoire de Fernand Braudel, Châteauvallon. Journées Fernand Braudel 18, 19 et 20 octobre 1985, Paris 1986, 204.

⁶ Usp. Giuliana Gemelli — Maria Malatesta, *Le avventure della sociabilità. U: Forme di sociabilità nella storiografia francese contemporanea*, Milano 1982, 11—120. Zanimljive teze — koje u antologijskom dijehu knjige (str. 121—350) izlažu M. Agulhon, Y. Castan, A. Farge, A. Faure, C. Gauvard, A. Gokalp, J. Rossiand, A. Zysberg i dr., a osobito fundamentalna koncepcija označena tipičnom francuskom kovanicom »sociabilité« koja u drugim jezicima nema odgovarajući termin — zasluživali bi detaljniju obradu, pa i primjenu u našoj historijskoj znanosti. Držim da bi teze o socijabilitetu, pojmovno vrlo bliske odrednicama »civilizacije« i duboko utkane u političko, društveno, gospodarsko i »mentalno« tkivo društvenih grupa i njihovih međusobnih odnosa, valjalo proučavati na istarskoj građi i u kontekstu istarske stvarnosti XVI—XX. stoljeća.

⁷ Historijska je znanost rekonstrukcija prošlosti; ona se služi shematiziranim pojmovima definicije povijesnih epoha i »trajanja«. Braudel je temporalnost povijesti u svojoj knjizi o Sredozemlju u doba Filipa II razmatrao u tri razine: kao »brzu«, »dugu« i »gotovo nepomičnu«. Teoretsku bit toga nazivlja tumačili su ne samo mnogi historičari-teoretičari, osobito pripadnici »škole Annales« i »nove historije«, već i sâm Braudel. Nastojanje da se i u nas povede diskusija o »dugom trajanju« i »temporalnosti povijesti« izaziva, zasad, velike otpore i nesporazume, diletantska domišljanja i velike simplifikacije... Svaki pokušaj pokretanja problema novih metodoloških pristupa u praksi izaziva u našoj historiografiji odbojnu i netolerantnu reakciju. Međutim, dosad prikupljena i proučena vrela o is-

3.

Istarski posjed Republike Sv. Marka prostirao se na oko tri četvrtine poluotoka: od god. 1420, kada je pao i posljednji ostatak vlasti nekad moćnih akvilejskih patrijarha, mletački je susjed, također neprijateljski raspoložen, postao austrijski nadvojvoda iz kuće Habsburg.

U svojoj medijevalnoj i modernoj povijesti Pokrajina Istra (*La Provincia dell'Istria*), kako se službeno zvao mletački teritorij, postajala je sve više emarginirana zemlja u kojoj su živjele emarginirane etničke grupe i mnogobrojne emarginirane osobe... Istra se tada kretala ususret svojim katastrofama i strepnjama..., njezina je povijest primjer »dugoga trajanja« nevolja i katastrofa.⁸

Već god. 1375. mletački dužd Antonio Venier potpisuje Uputu (*Commissione*) novom podestatu i kapetanu Kopra u kojoj stoji: »Može se reći da je sva Istra pusta« (*Tota Istria potest dici deserta*).⁹

Početkom XVII. stoljeća u relaciji Senatu Istra je ocrtana kao »umiruće tijelo i gotovo bez daha, koje je iznemoglo pred očima svojega vladara i koje moli njegovu pomoć [...]« (*corpo moribondo et quasi privo di spirito, che languendo sotto gli occhi del suo Principe implora il suo aiuto* [...]).¹⁰

Istarski obalni gradovi — koji su nekad nosili epitet »istinskog i neophodnog predziđa plovidbe prema slavnome Gradu Veneciji« (*vero et necessario antemurale della navigazione a questa inclita Città di Venezia*) i »zlatnici Gospodarice« (*scudi della Dominante*) — u izvještaju rašporskoga kapetana Andree Contarinia iz god. 1623. opisani su kao depopulirana, polusrušena središta puna »otrovnih i smrdljivih trava« (*herbe cattive et puzzolenti*). Contarini je Kopar, Poreč i Pulu — upravo tri važna središta mletačke Istre — doživio kao »nesretna prebivališta melankolije, bolesti i smrti« (*hospital infelicissimo di melancolia, infermità et morte*). Po svjedočanstvu toga rektora promet je slab, a u unutrašnjosti poluotoka gotovo da je posve zamro. Izoliran u svojem sjedištu u Buzetu, na brdovitu sjeveru unutrašnje Istre, Contarini je taj problem posebno dramatično doživljavao, jer, kako piše, »budući da je ovaj kraj odijeljen od svih drugih i u njega, osim čudom, i ne dolaze strane osobe, jer iz njega nema prijelaza za druga mjesta, niti se tu nalazi išta što bi nekog ponukalo da dođe« (*essendo questo paese separato da tutti gli altri, dove non vengono se non per miracolo perso-*

tarskoj povijesti od srednjega vijeka do konca XVIII. i početka XIX. stoljeća pokazuju da su Braudelove teze u mnogo čemu točne i primjenljive i na ovo područje.

⁸ Usp. Miroslav Bertoša, Mletačka Istra u XVI. i XVII. stoljeću, vol. I—II, Pula 1986.

⁹ Commissioni dei dogi ai podestà veneti nell'Istria, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria III, fasc. 1, Poreč 1887, 53.

¹⁰ Relatione de ser Filippo Pasqualigo Procurator di San Marco ritornato di Proveditor general in Dalmatia et Albania [...] letta nell' Ecc.mo Senato a di 13 febraio 1613. Usp. Grga Novak, Mletačka uputstva i izvještaji VI, MSHSM 49, Zagreb 1970, 198.

*ne estere, per non vi esser transito di qui per altre parti, ne meno ritrovandosi cosa che inviti alcuno a venir a vederlo).*¹¹

I Istru je mučilo »najstrašnije zlo svijeta — glad« (*il più tormentoso male del mondo — la fame*), kako su se god. 1698. izrazili »ugledni suci općine Poreč« (*Spetabili Giudici della Comunità di Parenzo*) u svojoj žalbenoj predstavi Veneciji.¹² A Istrani su, po riječima spomenutih sudaca, »jeli kruh boli i suza« (pane di dolore, e di lagrime) ili ga uopće i nisu jeli! Fames et inedia, debilitas seu miseria et fame, hydropisis famelica (velike predsmrtne otekline od gladi i pothranjenosti) ... česti su izričaji u rubrikama »causa mortis« istarskih matičnih knjiga. God. 1817. župnik Žminja Juraj Glogovac zapisao je u kroniku svoj »žalobni komentar« (*funesto commentario*), kako se izrazio, o strašnoj gladi koja je te godine zahvatila veliki dio Evrope i o izgladnjelim seljacima i gradskoj sirotinji ne iz Istre, Furlanije i Cadorea, koja je u područje Žminjštine stigla u potrazi za hranom. Njih je Glogovac opisao ovako:

»Spali su u krajnju bijedu, s otečenim rukama, nogama i licima, padali su mrtvi u hod; tko u vlastitoj kući, tko duž putova, tko u šumama. Dovoljno je da znate, gospodo, da je bilo stravično vidjeti ta izgladnjela lica koja su naličila na mnogobrojna trupla uskrsla iz groba, dok su njihove oči govorile: glad, glad!« (*Ridotti all'estrema miseria, con gonfie mani, piedi, e facie, camminando cadevano morti; chi a casa propria, chi lungo le strade, chi nei boschi. Vi basti, Signori, sapere, che era un spavento vedere li sembianti famelici; questi parevano tanti cadaveri rissorti dal sepolcro, e li stessi loro occhi parlavano: fame, fame!*).¹³

Veliki historičar Fernand Braudel ipak je, s pravom, upozorio da su historičari svojevrstni »metteurs en scène«, da žele »un peu dramatiser le passé [...]« i da zato često govore o krizama i propadanjima (*la décadence de Venise, la décadence de l'Europe, la décadence de Méditerranée, la décadence de la France* itd.).¹⁴ Čini se, međutim, da je mali istarski prostor — kao poprište surovih i uništavajućih ratova (s akvilejskim patrijarhom, antimletačkom koalicijom udruženom u Cambraysku ligu, a osobito s uskocima), kao poprište haranja epidemija kuge i zaraznih bolesti, kao i endemskih bolesti (kakva je, npr., bila malarija) — doista proživljavao velike padove, perturbacije i transformacije u kojima su dolazile do izražaja katastrofe »duga trajanja«. Ne mogu odoljeti, a da tadašnje istarske prilike ne usporedim s onim sjajnim mjestom u *Principu nada* Ernsta Blocha: »Gdje mrtvaci pokapaju svoje mrtve, može s pravom nastati tugovanje, i propast može biti egzistencijalno stanje.«¹⁶

¹¹ Archivio di Stato di Venezia. Senato Secreta. Dispacci Rettori d'Istria. Filza 17. Di Pinguento a 23. Giugno 1623.

¹² Isto. Filza 79. Capod'Istria 12. Luglio 1698.

¹³ Arhiv župnog ureda, Žminj. Catalogus Mortuorum. Ab Anno Domini 1812 usque ad 1829. Na kraju kodeksa nalazi se zapis: Rimarchi Spaventevoli sull'anno 1816, e 1817.

¹⁴ Une leçon d'histoire de Fernand Braudel, n. dj., 169.

¹⁵ Usp. Bertoša, Mletačka Istra, n. dj., passim.

¹⁶ Ernst Bloch, *Princip nada*, vol. I, Zagreb 1981, 518.

Pa ipak je istarsko »umiruće tijelo« (*corpo moribondo*) preživljavalo i preživjelo svoje krize. U najtežim trenucima tu život i nije prestajao. Ne samo novodoseљeno stanovništvo iz dalekih dalmatinskih, crnogorskih, albanskih, balkanskih i grčkih prostora već i iz Furlanije, Karnije i Veneta, kao i starosjedioci, posjedovali su žive nagone samoodržanja, a javljali su se i činitelji prilagođavanja nastalim prilikama.¹⁷ Istarska historija medijevalnog i modernog doba nesumnjivo je bila živ organizam, živo srce koje kuca. Čitajući dokumente osjećamo njegov spori ili ubrzani ritam, njegovu tahikardiju ili bradikardiju..., ali uvijek takav ritam koji nikad ne prestaje! Ili gotovo nikad! I zato bi trebalo govoriti ne o *imobilnom* ili *quasi imobilnom* istarskom društvenom organizmu već o organizmu koji je čudesni *perpetuum mobile*.

4.

Unatoč emarginaciji u Istri je uporno opstojala bogata policentrična i pluralistička kultura, jednako ona urbanog kao i ruralnoga tipa, jednako ona venetska/talijanska kao i ona hrvatska i uopće južnoslavenska.¹⁸ »Imobilni mentaliteti« istarske supkulture egzistirali su usporedno s »i previše mobilnim« promjenama ekonomske, društvene i etničke strukture...

Nakon ovih nabacanih tvrdnja valja postaviti ključno pitanje: kakav »model« interpretacije izabrati za ovaj prostor i ovu osebnju historiju? Kako pristupiti kompleksnim povijesnim fenomenima istarskoga »umirućeg tijela«, društvenom organizmu u kojem je stagnacija i propadanje bilo »egzistencijalno stanje«?

Evropski čovjek današnjice osjeća potrebu za novim načinom konfrontiranja sa svojom prošlošću: jednako za globalnom i »totalnom«, kao i za onom »parcijalnom« i »razmrvljenom«¹⁹... Možda je u prošlim zbivanjima počeo tražiti dubinske korijene svojih sadašnjih strahova, strepnja i nemira...? Otud i veliko zanimanje šire čitalačke publike i nakladnika za produkciju »nove historije«, za njezine ponekad bizarne teme, pa i literarni stil pisanja nekih njezinih predstavnika, otud niz knjiga koje nose privlačni/komercijalni »varajuć« naslov (*le tire trompeur*) popraćen »podnaslovom koji objašnjava« (*le sous-titre explicatif*), kako se precizno izrazio Pierre Monzani u jednoj svojoj novijoj recenziji u *Revue de Synthèse*.²⁰

Premda za povijest istarskoga mikrokozmosa nema baš uvijek tako bogatih i detaljnih arhivskih izvora koji bi historičaru omogućili opsežne, du-

¹⁷ Usp. Bertoša, Mletačka Istra, n. dj., osobito vol. II, 245—419.

¹⁸ Nažalost, nema još nijednog sustavnog rada koji bi sintetizirao postojeću arhivsku građu i parcijalne članke i pokušao prikazati istarsko multikulturno društveno biće.

¹⁹ Aluzija na kategorije »škole Annales« i »nove historije«. Usp. Mirjana Gross, Brodelijanski svijet, Historijski zbornik XXXIX, Zagreb 1986, 255.

²⁰ Pierre Monzani, Robert Darnton, Le grand massacre des chats. Attitudes et croyances dans l'ancienne France, *Revue de Synthèse* IVe série, CVII, 4, Paris 1986, 461—462.

binske i rafinirane analize, kakve nalazimo na stranicama slavnih i već »kласičnih« knjiga »škole Annales« i »nove historije«, teško je oteti se dojmu da bi, makar i u najskromnijim razmjerima, trebalo dopisati istarsko poglavlje Braudelovom *Mediterranée*²¹ ..., izvršiti analizu istarskoga seljačkoga društva kao pandan velikoj Le Roy Ladurievoj fresci,²² analizirati demografska kretanja u urbanim i ruralnim središtima Istre po modelima Louisa Henryja, Pierrea Gouberta, Huberta Charbonneaua, Marcela Lachivera²³ ..., kao i mnogih talijanskih demografa²⁴, zaroniti u bezdani svijet seljačke kulture i emarginiranih slojeva, približiti se njihovim vjerovanjima, strepnjama, rezignacijama, otporu i protestu. Zaroniti u svijet »učene« kulture, npr., glagoljskoga kodeksa iz god. 1526 — »Meštija od dobroga umrtja«²⁵ — pohrvaćene i čakavizirane verzije evropskog *Ars bene moriendi* — o kojem je sjajne analize i trajno vrijedne radove napisao Alberto Tenenti, veliki učitelj »povijesti smrti«. Valjalo bi dopuniti i proširiti fascinantni problem furlanskih »benandanata« Carla Ginzburga²⁷, koji imaju i svoju istar-

²¹ Koliko god zvučalo pretenciozno držim da bi se povijest Istre, čije područje predstavlja svojevrsnu finis Mediterranea, dobro uklopila u razmatranja slavne Braudelove knjige. Usp. i talijansko izdanje, *Civiltà e imperi del Mediterraneo nell' età di Filippo II*, vol. I–II, Torino 1976. Poduzeće Logos iz Splita priprema hrvatsko izdanje te knjige.

²² Usp. izvorno francusko izdanje *Les paysans de Languedoc*, vol. I–II, Paris-La Haye 1966, koje ima 1.034 stranice.

²³ Etienne Gautier — Louis Henry, *La population de Crulai paroisse normande, Etude historique*, Paris 1958; Pierre Goubert, *Beauvais et les Beauvaisis de 1600 a 1730. Contribution à l'histoire de la France du XVIIe siècle*, vol. I–II, Paris 1960¹, 1980²; Hubert Charbonneau, *Tourouvre-au-Perche aux XVIIe et XVIIIe siècles. Etude de démographie historique*, Paris 1970; Marcel Lachiver, *La population de Meulan du XVIIe au XIXe siècle. Etude de démographie historique*, Paris 1969.

²⁴ Usp. primjerce, zbornike radova sa skupova Società Italiana di Demografia Storica koje je tiskao nakladnik Clueb u Bologni: *La popolazione italiana nel Settecento* (1980); *La demografia storica delle città italiane* (1982); *La popolazione italiana nell' Ottocento. Continuità e mutamenti* (1985) te mnogobrojne rasprave talijanskih demografa.

²⁵ Usp. Petar Kolendić, »*Ars bene moriendi*« u jednom glagoljskom izdanju, Južni pregled 8–9, Skoplje 1933, 325–330; Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, Zagreb 1975.

²⁶ Alberto Tenenti, *La vic et la mort à travers l'art du XVe siècle*, Paris 1983¹ (prvo izdanje tiskano je 1952); isti, *Il senso della morte e l'amore della vita nel Rinascimento (Francia e Italia)*, Torino 1977² (prvo izdanje potječe iz 1957). God. 1983. nakladnik Serge Fleury tiskao je francuski prijevod te knjige (*Sens de la mort et amour de la vie. Renaissance en Italie et en France*). U predgovoru je M. Vovelle napisao da se Tenenti ovom knjigom afirmirao kao jedan od »*élèves de Lucien Febvre et des maîtres fondateurs de l'École des Annales*« (str. 5); njegova je knjiga, također po Vovelleu, »*l'un des textes majeurs, non seulement dans l'histoire de la Mort, mais des Mentalités dans leur acception la plus vaste et la plus profonde*« (str. 6).

²⁷ Carlo Ginzburg, *I benedanti. Stregoneria e culti agrari tra Cinquecento e Seicento*, Torino 1979¹. (Usp. osvrt na peto talijansko izdanje u ovom svesku Historijskoga zbornika.)

sku verziju u hrvatskim/slovenskim »križnjacima«, »krsnicima«, odnosno »cruciferima« kod talijanskoga stanovništva. (Koristim priliku da napomenem kako je hrvatski etnolog Maja Bošković-Stulli prije Ginzburga istraživala »krsnike«, te je već 1959. objelodanila svoje rezultate u knjizi *Istarske narodne priče*, a zatim i u njemačkom časopisu *Fabula*, n. 3, Berlin 1960; upravo je izašla i talijanska verzija.)²⁸

Mnogobrojni sačuvani kodeksi pastoralnih ophoda (*Visite*) istarskih biskupa, kao i opsežna relacija papinskog vizitatora i veronskoga kardinala Agostina Valiera (iz god. 1580), otkrivaju mozaičnu sliku narodnih vjerovanja, običaja i pogleda na život i smrt, osvjetljavaju njihovu dramatičnu svakodnevnicu i povlače prilično ostru crtu između tzv. »elitne« i »pučke« kulture.²⁹ Ovi arhivski izvori govore o situacijama iz života ljudi u Istri između *Cinquecenta* i *Settecenta* kakve su prikazali Robert Muchembled (*Culture populaire et culture des élites*, Paris 1978. i *Sorcières, justices et société aux 16e et 17e siècle*, Paris (1987), Michel Vovelle (*De la cave au grenier: Un itinéraire en Provence aux XVIIIe siècle. De l'histoire sociale à l'histoire des mentalités*, Quebec 1980), mnogi suradnici časopisa *Quaderni storici* — osebujne talijanske verzije »Annales«. I još jednom Michel Vovelle: i za istarsku je povijest važna njegova interpretacija »metamorfoze svetkovine«³⁰ — od mentaliteta do ideologije. Jer, osim magijskih značenja i ritualnih obreda svetkovina je imala i svoj politički aspekt, svoju »karnevalsku demokraciju«, u njoj se jasno manifestirao trenutak dopuštenog praznjenja nagomilanih frustracija i nezadovoljstva, kako je to pokazao i Mihail Bah-tin. U Istri su se takva nastojanja očitovala prilikom odlaska mletačkih rektora iz sjedišta službovanja. Evo nekoliko stihova iz jedne rugalice koju sam nedavno pronašao u *Codice Cicogna* u Muzeju *Correr* u Veneciji:³¹ *Elogio a Sua Eccellenza Renier Capitano di Raspo nel fine del suo Reggimento in Pinguento 1768, 19 luglio*:

Viva, viva Sua Eccellenza Renier
miglior condotta ha fatto Marco suo Cavalier
E se per sorte a mi non lo credè
Senti la narrazion, che stupirè.
Questo xe un Zentilomo dei più famosi
Amigo dei Regali generosi
E del primo di che 'l Diavolo in Pinguento l'ha portà
Sempre a do ganasse l' ha magnà.

²⁸ Usp. Maja Bošković-Stulli, Testimonianze orali croate e slovene sul Krsnik-Kresnik, Metodi e ricerche n. s. VII, 1, Udine 1988, 32—50.

²⁹ Usp. Miroslav Bertoša, Il mondo sommerso della cultura subalterna istriana (Sondaggi archivistici, tesi e problemi), Metodi e ricerche n. s. VI, 2, Udine 1987, 25—43.

³⁰ Michel Vovelle, La metamorfosi della festa. Provenza/1750—1820, Bologna 1986.

³¹ Musco Civico Correr, Venezia, Codice Cicogna N. 1977. Memorie Venete. Istria.

*Tutti a refuso regali ghe portava
Chi de sentenze favorevoli bisognava
Prove ghe ne avemo senza par
Lo diga chi xe stà a Venezia e farse giudicar
Questo sopra logo andava a palpon
Per chiappar la paga, e anca el bon bocon
A chi Regali no ghe portava
Strapazzade maledette el ghe dava.
E cosa che al Pubblico el gha magnà
Le pericie sforzade pol dir la verità [...].*

(Evo nerimovanog prijevoda: Pohvala Njegovoj Ekscelenciji Renieru, rašporskome kapetanu, na kraju njegove službe u Buzetu 1768, 19. srpnja:

Neka živi, neka živi Njegova Ekscelencija Renier
no još je bolje upravljao Marko, njegov kavaljer
A ako slučajno meni ne vjerujete
počujte ovu priču koja će vas začuditi.
Ovo je plemić — jedan od najčjuvenijih
Prijatelj izdašnih darova
I prvi kojega vrug u Buzet posla
Uvijek je rukama i nogama grabio i jeo.
Naveliko su mu donosili darove
koji su za sebe trebali povoljne presude.
Dokaza za to ima dosta
Neka kaže onaj tko je bio u Veneciji da istjera pravdu
Švrljao je posvuda
da bi dobio plaću i zgrabio neki zalogaj
No tko mu dâra nije nosio
Prokleta mu se oštro osvećivao
A ono što je javno ugrabio i pojeo
Procjene bi lako mogle utvrditi istinu [...].)

Poslije duga popisa rektorova nasilna ponašanja, nezakonitog prisvajanja i samovolje, »Elogio« završava ironičnom, ali oštrom osudom:

*Bisogna po' dir la verità, che el giera zeloso
Protettor de Puttane, e Puttanieri famoso
Chi no ghe cria drio Atila flagelum Dei
Sarà und Ladro come Lui al Sagra de Vanzei*

(Valja ipak reći istinu da bijaše vatreni
i slavni zaštitnik kurvi i kurviša
I tko za njim ne bude viknuo: Atilo, biću Božji!
Bit će lopov kao i on u svetkovini Evanđelja.)

U okvire maloga istarskog svijeta spadaju i teme jednog Jean-Louisa Flandrina o »seljačkim ljubavima«, preljubima, strastima i obiteljskim »že-

niđenim strategijama»,³² a pridružuju se i posebne »privatne historije« malih beznačajnih ljudi koji su živjeli i snalazili se u tom teškom vremenu: emarginirani po društvenom položaju (»novi stanovnici«, koloni, nadničari, siromasi, prosjaci, bolesnici, žene, djeca, starci...), iznimni marginalci (preljubnici, homoseksualci, prognanici...). Ta »familiaristika« nije, naravno, sama sebi svrhom, niti se spominje kao mogućnost da se u povijesnim sadržajima pobuđuju niske strasti i tako »komercijaliziraju« istraživanja i rezultati do kojih dolazi historičar. Problemi ljubavi, veselja, smrti, straha, okrutnosti i samilosti... dio su »povijesti osjećaja« za koju se zalagao još Lucien Febvre u člancima poput onoga »Kako rekonstruirati osjećajni život u prošlosti: senzibilitet i historija« (*Comment reconstituer la vie affective d'autrefois: la sensibilité et l'histoire*), koji su kasnije uneseni u njegovu angažiranu knjigu »Borbe za historiju« (*Combats pour l'histoire*, Paris 1953).³³ No, Febvre je isticao da se sva ta istraživanja i monografske analize moraju integrirati u globalni studij civilizacije, a da čitav spomenuti »mentalni instrumentarij« (*outillage mental*),³⁴ kako ga je on nazivao, zapravo predstavlja dijelove mozaika sinteze.

Istra nije samo područje različitih etničkih skupina i kultura već i poligon ljudskih drama koje izmiču etničkim/nacionalnim »prebrojavanjima«. Zato je koncept »škole Annales« i »nove historije« humaniji i privlačniji za historičara koji se bavi malim istarskim svijetom. Na istarskim se arhivskim vrelima mogu proučavati mnoge teme koje su se našle u središtu pažnje vrhunskih evropskih historičara, demografa, etnologa, antropologa i sociologa spomenute znanstvene orijentacije. Naravno da se njihovi rezultati ne mogu doslovce prenositi na istarski slučaj, no mogu poslužiti kao istinski poticaj i dragocjeni metodološki uzorak. »Model« se može prilagoditi i modificirati istarskoj građi i povijesnim okolnostima. Nekadašnji su historičari odbacivali i »škartirali« previše dokumenata i svjedočanstava o prošlosti; danas sve služi historiji. Valja se samo sjetiti onoga čuvenog, pomalo egzaltiranog ali vrlo poticajnog, usklika L. Febvrea iz daleke god. 1949. da se historičar treba služiti u svojem radu na prošlosti »riječima. Znakovima. Pejzažima i crijepovima. Oblicima polja i korovom. Pomrčinom mjeseca i konjskom zapregom. Geološkim vještačenjem kamenja i kemijskim analizama metala. Jednom riječju svim onim što pripada čovjeku, što zavisi od čovjeka, što služi čovjeku, dokazuje nazočnost, djelatnost, volju i oblike pripadanja čovjeku [...]«³⁵

Unatoč eventualnim ogradama, ili čak nesporazumima s ovakvim razmišljanjem, za historičara ostaje i dalje vrlo poticajna živa i eruptivna snaga Febvreove koncepcije historije. Hans-Dieter Mann ju je s pravom nazvao

³² Jean-Louis Flandrin, *La famiglia. Parentella, casa, sessualità nella società preindustriale*, Milano 1979; isti, *Amori contadini*, Milano 1980; isti, *Il sesso e l'Occidente. L'evoluzione degli atteggiamenti*, Milano 1983.

³³ Lucien Febvre, *Problemi di metodo storico*, Torino 1966 (talijanski prijevod).

³⁴ Pier Luigi Orsi, *La storia delle mentalità in Bloch e Febvre*, *Rivista di storia contemporanea* XII, 3, Torino 1983, 370—395.

³⁵ Febvre, *Verso un'altra storia. U: Problemi di metodo*, n. dj., 177.

»živom mišlju«.³⁶ Najznačajniji promicatelj novih pogleda u nas na historiografiju i pobornik »nove historije«, prof. Mirjana Gross, također je o nje-mu napisala instruktivan i afirmativan članak.³⁷

5.

Ostaje izvan sumnje činjenica da bi se arhivskim sondiranjem tema i problema — od ekonomskih, političkih i društvenih do onih u »mentalnoj sferi« — oživila nova područja istraživanja u istarskoj historiografiji koja još uvijek previše naliči na onu XIX. stoljeća.

Međutim, u novije se vrijeme, usporedno s entuzijazmom, pojavljuju i dileme: nije li riskantno uvoditi u nerazvijenu i metodološki slabo potkovanu historiografiju, kakva je istarska (hrvatska i jugoslavenska uopće), tako rafiniranu metodologiju koja zahtijeva orijentaciju na nove izvore, duga minuciozna istraživanja i rad u *équipe*? Je li pravi trenutak da se u jednoj zemlji, čija je historiografija predugo ostajala postrani od modernih tendencija i smjerova suvremene znanosti, i koja još odbija da je prihvati, započne propagirati historija za koju neki tvrde da već pokazuje znakove »umornosti« (*stanchezze*) i »slabosti« (*smarrimenti*), da se poslužim riječima jednog od kritičara »škole Annales«, F. Diaza³⁸, odnosno da je već iscrpila svoju kreativnu fazu (što tvrdi marksistički orijentirani historičar G. Ricuperati)?³⁹ Nije li »orkestar posebnih historija«, na koji je upozorio Braudel u svojoj kritici »nove historije«,⁴⁰ već postao pomalo kakofoničan? Braudelova »globalna« i »totalna« historija se razmrvila, pretvorila se, da parafraziram velikog sociologa »škole Annales« Georgesa Friedmanna, u »l'histoire en miette«.⁴¹ No, nakon toga mora slijediti i jedno zabrinjavajuće pitanje, također u Friedmannovoj maniri: »Kamo ide 'nova historija'?«⁴² Kao da se zaboravlja na recentnu Braudelovu misao (izrečenu 1983. u razgovoru s Massimo Boffom na stranicama *Rinascite*: »Za mene postoji jedino historija globaliteta; ako se izdvoji samo jedno područje, neće se moći razumjeti [...]« (*Per me non esiste storia se non della globalità; se si isola un settore,*

³⁶ Hans-Dieter Mann, Lucien Febvre: *La pensée vivante d'un historien*, Paris 1971.

³⁷ Mirjana Gross, Lucien Febvre — živa misao jednog historičara, *Časopis za suvremenu povijest* V, 2, Zagreb 1973, 103—108.

³⁸ Furio Diaz, *Le stanchezze di Clio. Appunti su metodi e problemi della recente storiografia della fine dell'Ancien Régime in Francia*. U: Marina Cedronio — Furio Diaz — Carla Russo, *Storiografia francese di ieri e di oggi*, Napoli 1977, 73—162.

³⁹ Giuseppe Ricuperati, *La crisi dei modelli epistemologici »forti« in storiografia*. U: *La storiografia contemporanea. Indirizzi e problemi*, Milano 1987, 369—377.

⁴⁰ Usp. Fernand Braudel, *I tempi della storia: Economie, società, civiltà*, Bari 1986, 105—106.

⁴¹ Usp. Georges Friedmann, *Razmrvljeni rad: Specijalizacija i razonoda*, Zagreb 1959.

⁴² Žorž Fridman [Georges Friedmann], *Kuda ide ljudski rad*, Beograd 1959.

non si riesce a comprenderlo veramente [...]).⁴³ Otud i njegove kritičke primjedbe na Le Roy Ladurievu knjigu o seljacima Languedoca i sugestija (koje autor nije prihvatio) da, pored seljačkog društva, obradi tlo Provence, njezine gradove, trgovce i feudalne gospodare (ma koliko ovi potonji malo naličili »klasičnom« tipu feudalca).⁴⁴

Pitanja — ispunjena skepsom — koja se u ovome saopćenju postavljaju i nisu nova, niti mogu biti presudna za orijentaciju prema metodologiji »nove historije«. Još se Lucien Febvre, znanstvenik velikoga senzibiliteta, u pismu Fernandu Braudelu polemički izrazio o suvišnosti metodologije: »Neka svatko načini svoju metodu; nema potrebe za stručnjacima da bi se to postiglo. Ako netko nije u stanju da stvori vlastitu metodu — *lascia la storia*!«⁴⁵

Lucidni engleski historičar Lawrence Stone izrekao je i dobro obrazložio (još god. 1979) svoju tezu o »oživljavanju pripovjednog« (*The Revival of Narrative*) u »novoj historiji«, koja je, po njemu, u biti »stara«, odnosno »nova stara historija«. ⁴⁶ Poznati hispanist Bartolomé Bennassar na nedavnom je međunarodnom kongresu o historiografiji u Pamploni (1984) samo hladno konstatirao: »Ništa nije potpuno novo u historiografiji.«⁴⁷

Uza sve to, lokalni će historičar ostati afektivno vezan za »školu Annales«/»novu historiju«, jer je ona afirmirala povijesne fenomene malih prostora i nekad zapostavljenu i potcjenjivanu »lokalnu historiju« podigla na svjetsku razinu. Poglavlje koje je »nova historija« otvorila u suvremenoj historiografiji, unatoč ponekad i opravdanim kritikama, još nije zatvoreno. Zahuktali trend otkrivanja novih i originalnih »polja rada«, iznošenje na vidjelo dosad slabo obrađenih ili netaknutih tema, pretvorilo se u bumerang: znanosti je, nakon naporene utrke, potreban predah; znanost nema granica kada se radi o širenju spoznaja, ali su joj potrebna povremena zaustavljanja, razmišljanja i razmatranja postignutog, kritička analiza i rezimiranje iskustva prije pripreme za nova otkrivanja, nove avanture duha, nove skokove u nepoznato.

I da zaključim: ako istraživač i proučavatelj istarskoga svijeta u malom (osobito u razdoblju kada je bio »umiruće tijelo«) krene putovima koje je trasirala »nova historija«, postići će značajnije rezultate od onih koji su dosad ostvarivani. Ma koliko bili skromni i neusporedivi s velikim uzorima, ti će rezultati značiti dublji prodor u istarsku stvarnost prošlih stoljeća. Naprotiv, zadržavanje na tradicionalnoj historiji zaustavit će spoznaje i konzervirati ih na razini nacionalnih polemičnih posezanja i stare događajnice (*»événementiel«*), bez vizionarskih prodora u novo i otkrivanja mnogih ob-

⁴³ Braudel, I tempi della storia, n. dj., 83.

⁴⁴ Isto, 96–97.

⁴⁵ Fernand Braudel, Scritti sulla storia, Milano 1973, 11 i 184 (bilj. 2).

⁴⁶ Lawrence Stone, Il ritorno alla narrazione: riflessioni su una vecchia nuova storia, Comunità — Rivista di informazione culturale XXXV, Milano 1981, 1–25. Izvornik — pod naslovom The Revival of Narrative. Reflections on a New Old History — izašao je u časopisu Past and Present 85, London 1979, 3–24.

⁴⁷ Bartolomé Bennassar, Historia de las mentalidades. U: La historiografía en Occidente desde 1945, Pamplona 1985, 155.

lika humanoga suživota (*convivenze*) u prošlosti. Iako je bila »corpo moribondo«, Istra je proživljavala odjeke zbivanja u mediteranskom i jadranskom prostoru, u njoj su se miješale, sukobljavale, ali i zajednički živjele kulture Istoka i Zapada, razvijala se originalna kultura i formirali osebujni mentaliteti. U tom je smislu lokalna povijest mletačke Istre dio evropske povijesti i privilegirano područje »nove historije«.

Riassunto

IL »MODELLO« STORICO DELL'ISTRIA NEL PERIODO VENEZIANO (XVI—XVIII secolo) E LA »NUOVA STORIA«

Miroslav Bertoša

I problemi di base trattati dall'autore nella sua comunicazione si riferiscono ai rapporti tra i metodi della »nuova storia« e la storia dell'Istria negli ultimi tre secoli di dominazione veneziana. Nonostante l'atteggiamento critico nei confronti delle tendenze allo sminuzzamento dei temi e dei problemi nella »nuova storia«, l'autore sostiene la tesi secondo cui la ricca storia istriana e la sua cultura policentrica e pluralistica — tanto quella del tipo urbano, quanto quella rurale, tanto l'italiana quanto la croata e in generale quella degli Slavi del sud — può venir adattata ai nuovi procedimenti metodologici nella scienza storica. L'Istria non è solo terra di diversi gruppi etnici e di diverse culture, ma un doloroso poligono di drammi umani che sfuggono ai »conteggi« etniconazionali. Per tale ragione il concetto della scuola »Annales« e della »nuova storia« è, per gli storici che si occupano del piccolo universo istriano, più umano e più attraente della storia tradizionale.

Le fonti di archivio istriane offrono allo studio tanti temi che sono venuti a trovarsi al centro dell'attenzione di molti illustri storici europei, demografi, etnologi, antropologi e sociologi dell'orientamento scientifico citato. È naturale che i loro risultati non possono venir trasferiti alla lettera nel caso istriano, possono però servire come impulso reale e prezioso modello metodologico.

Per ora rimane un dilemma: non sarà troppo rischioso introdurre nella storiografia istriana sottosviluppata e metodologicamente mal ferrata una metodologia che richiede orientamenti a nuove fonti, lunghe e minuziose ricerche e un lavoro di equipe? Ciò nonostante, se il ricercatore e lo studioso del microcosmo istriano si incammina per i sentieri tracciati dalla »nuova storia«, perverrà a risultati più significativi di quelli finora realizzati. Per quanto modesti e non paragonabili ai grandi modelli, questi risultati significheranno un profondo addentramento nella realtà storica dei secoli passati. Al contrario, il restar fermi sulle posizioni della storia tradizionale arresterà le conoscenze e le conserverà al livello di riflessioni nazionali (talvolta anche polemiche) e vecchi avvenimenti (*événements*), senza penetrazioni visionarie nel nuovo e la scoperta di molte forme di convivenza umana nel passato. Nei secoli XVI, XVII e XVIII lo spazio istriano continuava a vivere intensamente gli echi degli avvenimenti nel territorio mediterraneo e adriatico, e qui si incontravano e scontravano, ma anche convivevano, le culture dell'Oriente e dell'Occidente e andava sviluppandosi una cultura originale che dava vita a mentalità peculiari. In tale senso la storia locale dell'Istria veneziana rappresenta una parte della storia europea.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAC: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELIJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šaljite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 30.000 d

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1989.